

Slavonski Brod u Domovinskom ratu

Čalušić, Mateo

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:560560>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-12-03**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni)

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni)

Slavonski Brod u Domovinskom ratu

Završni rad

Student/ica:

Mateo Čalušić

Mentor/ica:

Doc. dr. sc. Zlatko Begonja

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Mateo Čalušić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Slavonski Brod u Domovinskom ratu** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 9. listopada 2020.

1. Uvod	5
2. Smještaj i važnost.....	7
3. Demokratske promjene, višestranačje, referendum	8
3.1. Demokratske promjene.....	8
3.2. Višestranačje.....	8
3.3. Referendum.....	10
4. Osvajanje vojnih objekata JNA i formiranje postrojbi	11
4.1. Formiranje postrojbi.....	11
4.2. Zauzimanje JNA objekata.....	12
5. Bosanska Posavina i razaranje Slavenskog Broda.....	18
5.1. Rat u Bosanskoj Posavini	18
5.2. Razaranje Slavenskog Broda	21
6. Izbjeglice, razmjena zarobljenika.....	27
6.1. Izbjeglice	27
6.2. Razmjena zarobljenika	29
7. Bolnica, epidemiološka situacija i stradalnici	30
7.1. Bolnica.....	30
7.2. Epidemiološka situacija.....	32
7.3. Stradalnici.....	32
7.4. Dječje žrtve.....	35
8. Školovanje	37
9. Zaključak	39
10. Literatura	42
11. Sažetak.....	43
12. Summary	44

1. Uvod

Devedesetih godina prošloga stoljeća dolazi do tektonskih promjena u svijetu, dolazi do završetka hladnoga rata i prestanka blokovske podjele, tj. do pada istočnog komunističkog bloka. U Europi je pad komunizma te prekrajanje granica teklo više manje mirno osim na području bivše Jugoslavije gdje je razlaz bio krvav i obilježen dugogodišnjim ratom. Nažalost taj sukob nije zaobišao niti područje Republike Hrvatske gdje se odvijao pod nazivom Domovinski Rat. Domovinski rat je rat u kojem je Republika Hrvatska obranila svoju nezavisnost od komunističke Jugoslavije i velikosrpske politike Slobodana Miloševića. Već je ustaljeno mišljenje da je Domovinski rat trajao od 1991. do 1995. godine iako su određeni vojni i politički sukobi bili prisutni već 1990. godine. U ratu koji je temelj moderne hrvatske države, dio srpskog naroda u Republici Hrvatskoj uz pomoć JNA i srpskih dobrovoljaca iz Srbije se pobunio protiv legalne hrvatske države. U tom oružanom sukobu Republika Hrvatska je izašla kao pobjednica, ali ne bez žrtava. Nažalost malo koji grad je bio pošteđen od ratnih razaranja. Mnogi gradovi koji se nisu nalazili na prvim crtama bojišnice su stradali od topničkih ili zračnih napada. Isto tako, rat nije zaobišao niti Slavonski Brod.

Marsonia, Brod, Brod na Savi - sve su to bivša povijesna imena za današnji Slavonski Brod. Slavonski Brod vuče svoje korijene iz antičke Marsonije te je od antičkih vremena naseljen. Iako je kroz vrijeme gubio ili stjecao važnost kao naselje, činjenica je da je uvijek bio jedan od najvećih gradova na rijeci Savi na području Hrvatske. Primat na južnom i zapadnom dijelu Slavonije je stekao nakon oslobađanja od Osmanlija te građenja brodske tvrđave. Protjerivanjem Osmanlija Slavonski Brod preuzima primat od Požege koja je bila središte osmanske vlasti na tom području. Nakon željezničkog povezivanja Slavanskog Broda, a pogotovo nakon austro-ugarskog zaposjedanja Bosne i Hercegovine (u nastavku BiH), Slavonski Brod je postao grad s najbitnijim graničnim prijelazom prema BiH. Upravo su iz Slavanskog Broda carske trupe krenule u zaposjedanje BiH. Nakon toga, Slavonski Brod je bio

konstantno povezan s BiH, a napose Bosanskom Posavinom s kojom je bio u istoj državnoj zajednici sve do raspada Jugoslavije i pada Bosanskog Broda.

Slavonski Brod, kao iznimno bitno prometno čvorište, kao poveznica s BiH preko savskog mosta te kao mjesto na pola puta između Zagreba i Beograda, bio je meta brojnih topničkih i avionskih napada od strane JNA i pobunjenih Srba. Iako na području Slavonskog Broda nije došlo do konkretnih vojnih sukoba, njegovi žitelji su dali velik obol hrvatskoj nezavisnosti, bilo to u civilnim žrtvama ili kao pripadnici raznih brodskih brigada koje su se za hrvatsku nezavisnost borile na područjima od Dubrovnika preko Zadra pa sve do Vukovara.

Ovaj će rad govoriti upravo o tome, o Brođanima i stanovnicima okolnih naselja te njihovim životima za vrijeme rata. U radu će biti prikazane tragične sudbine brodskih stanovnika za vrijeme rata jer upravo po tom pitanju je Brod često zanemarivan u povijesnim istraživanjima. Za vrijeme rata brodski dobrovoljci su se borili na svim bojišnicama od Dubrovnika do Vukovara te ih je velik broj položio život za obranu domovine. Još jedna specifičnost Slavonskog Broda je veliki broj civilnih žrtava, a pogotovo veliki broj žrtava djece. U Slavonskom Brodu je tijekom rata oglašeno gotovo 1500 uzbuna opasnosti, a velika većina 1992.godine.¹ Nakon Sarajevskog primirja početkom 1992. godine većina bojišta je utihnula, no tek tada u Slavonskom Brodu kreću najžešća bombardiranja uslijed početka najvećih sukoba u BiH, a napose u Bosanskoj Posavini.² Rad će se temeljiti na iskustvima i tragičnim sudbinama pojedinaca jer su oni najautentičniji i najvjerodostojniji izvori. Temeljiti će se na iskazima i iskustvima uz statističke podatke vezane uz same sukobe i bombardiranja upravo iz razloga kako se ne bi previše oslonio na suhoparna ispisivanja statistike. Temeljenjem na iskustvima pojedinaca u radu će se pokušati prikazati ljudska strana povijesti

¹ M. Kevo, 2006, 64

² M. Kevo, 2006, 64

2. Smještaj i važnost

Slavonski Brod tijekom rata nikada nije bio napadnut s kopnene strane te je zbog toga često zanemarinan u kontekstu velikosrpske agresije i stradavanja. Sam grad je smješten na pola puta između Zagreba i Beograda na rijeci Savi, kroz njega prolazi autocesta koja spaja ta dva grada te je u gradu smješten i most na Savi koji povezuje Republiku Hrvatsku i BiH. Činjenica da je Slavonski Brod najveći grad na rijeci Savi koji graniči s BiH značila je da je grad dobio veliku stratešku važnost za vrijeme rata. Sudbina Slavenskog Broda u ratu je usko povezana sa sudbinom Bosanske Posavine jer je najveći granični prijelaz na rijeci Savi upravo bio u Slavenskom Brodu. Specifična strateška pozicija i činjenica da su se hrvatske snage u Bosanskoj Posavini opskrbljivale preko mosta u Slavenskom Brodu značile su da je Slavonski Brod i nakon Sarajevskog primirja bio teško pogođen raketnim napadima iako je u većini ostalih hrvatskih gradova došlo do smirivanja situacije.

Slavonski Brod je središte sadašnje Brodsko-posavske županije. Početkom rata sadašnja županija bila je podijeljena na dvije općine - općinu sa središtem u Slavenskom Brodu i općinu sa središtem u Novoj Gradišci. Do spajanja dolazi 1992. godine. Slavonski Brod je u to vrijeme brojao oko 55 tisuća stanovnika dok je cijela o brojala nešto manje od 115 tisuća.³ Glavna razlika između te dvije općine je bila rasprostranjenost srpske nacionalne manjine. Dok je u općini Slavonski Brod 63 posto srpskog stanovništva bilo upravo u samom središtu općine Slavenskom Brodu, u općini Nova Gradiška velika većina Srba je živjela u ruralnom području zapadno od Nove Gradiške.⁴ Upravo zbog te razlike mnogi smatraju da nije došlo do oružane pobune srpskog stanovništva u općini Slavonski Brod za razliku od Nove Gradiške gdje je uspostavljeno novogradiško bojište na kojem su mnogi Brođani položili svoje život

³ M. Kevo, 2006, 41

⁴ M. Kevo, 2006, 43

3. Demokratske promjene, višestranačje, referendum

3.1. Demokratske promjene

Nakon smrti Josipa Broza Tita neki od problema tadašnje Jugoslavije se više nisu mogli skrivati. Njegovom smrću nestala je čvrsta ruka koja je držala Jugoslaviju na okupu, a posebno je dolaskom Slobodana Miloševića bilo očito da Jugoslavija u dotadašnjem obliku više ne može opstati. Sve učestalije i jače ekonomske krize skupa s Miloševićevom velikosrpskom politikom i slabljenjem komunizma u svijetu su dovele do toga da se društvo u Hrvatskoj 1989. godini krenulo pripremati za demokratske izbore. U pripremama za opće izbore tijekom 1989. godine se osnivaju prve stranke koje se užurbano pripremaju za izbore⁵. Tijekom tog razdoblja u Slavonskom Brodu je ekonomska situacija bila dosta loša zbog lošeg poslovanja najvećih tvrtki poput Đure Đakovića te neispлата plaća. Česti su bili štrajkovi radnika te je vladalo ogromno nezadovoljstvo⁶. Opće promjene u društvu te ogromno nezadovoljstvo Brođana ekonomskom situacijom je doprinijelo brzom stvaranju stranačkih ogranaka u Slavonskom Brodu i okolici.

3.2. Višestranačje

Prvi ogranak neke stranke je bio ogranak HDZ-a u selu Stari Perkovci nadomak Broda već u siječnju 1990. godine, nešto kasnije i ostala mjesta iz općine Slavonski Brod osnivaju svoje ogranke HDZ-a i ostalih stranaka u manjoj mjeri. U relativno kratkom vremenu politički život Brođana je procvjetao, uz HDZ bio je tu još niz drugih stranaka poput: HDS-a, HSS-a, HSLS-a i Saveza socijalista. Ono što je bilo ugodno iznenađenje je činjenica da su među strankama

⁵ M. Kevo, 2006, 38

⁶ F. Piplović, 2006, 11

bili dobri odnosi te nije bilo međusobnog napadanja osim na HDZ i Tuđmana od strane onih koji su još uvijek stajali uz tad već umiruću Jugoslaviju. Potvrda HDZ-ove dominacije na području općine Slavonski Brod je i veliki skup u selu Sibirj pokraj Slavanskog Broda početkom ožujka 1990. godine gdje se okupilo desetak tisuća HDZ-ovih pristaša⁷. Zanimljivost je ta da se na skupu u Sibirju Franjo Tuđman susreo s Maricom Štimac, suprugom Đure Štimca. On je bio jedna od žrtava Sibirjskih žrtava⁸ velikosrpskog režima prve Jugoslavije. Kasnije tijekom travnja nastavljaju se skupovi unutar samog grada gdje su se pojavljivali kandidati HDZ-a iz Slavanskog Broda za sabor. Također ostale stranke osnivaju svoje ogranke i imaju svoje skupove koji su ipak bili puno manjeg opsega nego oni HDZ-a.

22. i 23. travnja 1990. godine su se održali višestranački izbori za općinska vijeća te vijeća Sabora Hrvatske. Izlaznost je bila velika - u prvom krugu 85% dok je u drugom krugu 6. i 7. svibnja bila nešto manja i iznosila oko 70%.⁹ U općini Slavonski Brod potpuni pobjednik izbora je bio HDZ koji je dobio veliku većinu glasova unatoč tome što je listu predvodio odvjetnik Ante Klarić s kandidatima bez političkog iskustva te dosta nepoznatih široj javnosti¹⁰. S druge strane, ostale stranke su na svojim listama imale već prekaljene stare političare, zvučna imena poznata Brođanima. HDZ je izbornom pobjedom ostvario apsolutnu pobjedu u općinskim vijećima i općinskoj skupštini te je mogao sam odlučivati kako i s kojim ljudima formirati vlast. Nakon izbora stanje u općini Slavonski Brod je bilo mirno dok je stanje u općini Nova Gradiška polako išlo ka eskalaciji. Srbi iz Okučana i okolice se nisu mirili s pobjedom HDZ-a i porazom starih komunističkih snaga te kreću s provokacijama s ciljem osnivanja vlastite općine Okučani.

⁷ F. Piplović, 2006, 12

⁸ F. Piplović, 2006, 15

⁹ F. Piplović, 2006, 23

¹⁰ F. Piplović, 2006, 24

3.3. Referendum

Vođeni višestranačjem, višestranačkim izborima te novim demokratskim idejama, građani brodske općine su i na referendum u svibnju 1991. godine izašli u velikom broju. Na referendum o hrvatskoj samostalnosti je izašlo nešto malo više od 90% građana te ih je nešto iznad 95% bilo za „plavi prijedlog“, za samostalnu Hrvatsku¹¹. Uzevši u obzir cijelu Republiku Hrvatsku, može se govoriti u iznadprosječnoj izlaznosti na području općine Slavonski Brod i iznadprosječnoj potpori hrvatskoj samostalnosti. Uzevši u obzir da je velika većina naselja u brodskoj općini većinski naseljena Hrvatima, ne treba iznenaditi da je samo u nekoliko naselja, tj. nekoliko izbornih mjesta plavi prijedlog dobio malo glasova te se većina birača odlučila za ostanak Hrvatske u Jugoslaviji. U općini Slavonski Brod samo 3 naselja su imala većinsko srpsko stanovništvo te se u tim naseljima nalazila i najmanja potpora birača hrvatskoj samostalnosti, tj. plavom prijedlogu. To su bila naselja: Novo Topolje od samo 7% za plavi prijedlog, Trnjani, Šušnjevc i Korđuševci. Oni su pružili veću potporu srpsko-crnogorskom prijedlogu federativne Jugoslavije¹². Također, velika potpora federativnoj Jugoslaviji bila je prisutna na jednom glasačkom mjestu u Slavonskom Kobašu i Slavonskom Brodu, konkretno na biračkom mjestu na Bjelišu gdje je bila velika koncentracija Srba.¹³

¹¹ F. Piplović, 2006, 29

¹² F. Piplović, 2006, 30

¹³ F. Piplović, 2006, 30

4.Osvajanje vojnih objekata JNA i formiranje postrojbi

4.1. Formiranje postrojbi

Već i prije referendumu diljem Hrvatske su se dogodili određeni oružani incidenti i provokacije od strane pobunjenih Srba te je bilo jasno da samostalnost neće biti moguća bez vojnih sukoba. JNA je sredinom 1990. godine oduzela teritorijalnoj obrani Hrvatske jako puno naoružanja s ciljem slabljenja vojnih kapaciteta Hrvatske u slučaju rata. Mnogo toga što je oduzeto hrvatskoj teritorijalnoj obrani je završilo kod srpskih pobunjenika. U takvim okolnostima, gdje je rat na vidiku, a Hrvatska ima minimum naoružanja za obranu, dogodila se bitka za vojarne u kojem niti postrojbe na području slavonskobrodske općine nisu mirovale. Na području Slavanskog Broda i okolice JNA je imala nekoliko svojih objekata. Jedan od najupečatljivijih JNA objekata na području samoga grada je bila vojarna koja je bila smještena u tvrđavi Brod.

Tijekom proljeća i ljeta 1991. godine su politički prvaci općine odlučili učiniti prve korake prema postupnoj mobilizaciji i popisu dobrovoljaca koji su spremni u slučaju otvorenog sukoba stati u obranu. Tako je sredinom ožujka osnovana posebna jedinica unutar MUP-a zvana Šimini anđeli pakla koja će odigrati bitnu ulogu u mnogim bitkama tijekom Domovinskog rata. Prvotno su se osnivali odredi narodne zaštite koji daljnjom eskalacijom sukoba nisu bili dovoljni te se prešlo na osnivanje postrojbi zbora narodne garde. Prve postrojbe bile su 3. bojna ZNG-a i 108. brigada u Slavanskom Brodu koje su tada bile sastavljene velikom većinom od dragovoljaca iz Slavanskog Broda i okolice¹⁴. Veliki problem je bio u tome što su pripadnici tih postrojbi u početku bili slabo naoružani, a dio njih nije imao nikakvo oružje te je poslan kući dok ih postrojba ne bude u mogućnosti naoružati¹⁵. I tako slabo naoružana 108. brigada je već

¹⁴ M. Kevo, 2006, 49

¹⁵ F. Piplović, 2006, 90

krajem kolovoza bila uključena u ratna zbivanja na novogradiškom bojištu. Mnogi Brođani su nakon demobilizacije 108. brigade činili okosnicu u kasnije formiranim brigadama hrvatske vojske gdje su činili jezgru sa svojim iskustvom¹⁶. Uz već nabrojane postrojbe na području Slavenskog Broda su osnovane i 157. i 139. brigada. Sve su te postrojbe činili stanovnici slavonskobrodske općine, njih čak 10% što je izrazito visok postotak angažiranja stanovništva.¹⁷ Brođani u tim postrojbama su tijekom rata prošli sva bojišta - bili su prisutni na bojištima od samoga juga Hrvatske do istoka i Vukovara.

4.2. Zauzimanje JNA objekata

Nakon što su tijekom proljeća i ljeta 1991. godine već ustrojene postrojbe potrebne za obranu, bilo ih je potrebno naoružati uzevši u obzir da je godinu dana ranije JNA oduzela veliku većinu naoružanja teritorijalnoj obrani Hrvatske. U kakvoj su se situaciji postrojbe nalazile u to vrijeme dobro govori i činjenica da se za 108. brigadu govorilo da je *jeans* brigada zato što njeni pripadnici većinom bili bez vojne opreme te su nosili *jeans* hlače. Već početkom svibnja 1991. godine dogodio se jedan od najpoznatijih događaja moderne brodske povijesti, a to je blokiranje tenkova koji su se trebali prebaciti u vojarnu od strane JNA vojnika iz tvornice Đure Đakovića¹⁸. Tenkovi M-84 i M-84A koji su bili namijenjeni izvozu na strano tržište, točnije Kuvajt, su prema naređenju generala Markovića trebali biti prebačeni u vojarnu u centru grada. Radnici su se spontano okupili te su svojim tijelima spriječili odvoženje tenkova¹⁹. Nakon toga, tenkovi su danima bili čuvani od JNA te su nakon nekog vremena prevezeni na poligon u Kindrovu gdje su kasnije ti tenkovi formirali 1. tenkovsku satniju 108. brigade²⁰. Taj događaj je dodatno podigao tenzije između građana i JNA te su općinske vlasti poručile JNA da neće

¹⁶ F. Piplović, 2006, 90

¹⁷ F. Piplović, 2006, 90

¹⁸ M. Akmadža, 2018, 43

¹⁹ M. Akmadža, 2018, 43

²⁰ M. Akmadža, 2018, 44

dopustiti dodatan priljev tehnike i ljudstva iz BiH u vojarnu pod cijenu rušenja mosta između dva Broda²¹.

Za razliku od novogradiške općine, u slavonskobrodskoj općini nikad nije došlo do oružanog ustanka Srba. Razlog tome nije samo činjenica manjeg postotka Srba u općini nego razlog leži i u tome da su vlasti na vrijeme odradile svoj posao na potencijalnim žarištima. Jedno od takvih žarišta se nalazilo u naselju Bjeliš, u istočnom dijelu Slavonskog Broda, koje je bilo dobrim dijelom naseljeno Srbima. Vlasti su zarobivši tri osobe pri prelasku Save doznale da JNA oružjem priprema Srbe na oružani ustanak upravo na Bjelišu gdje bi im kasnije JNA iz grada pristigla u pomoć. Hrvatske su vlasti blokirale naselje te nakon kraćih pregovora su se građani srpske nacionalnosti predali hrvatskim vlastima. Epilog je bilo uhićenje dvadeset Srba i oduzimanje određenog broja naoružanja²². Olakotna okolnost brzom završetku krize je bila činjenica da je tada glavni u vojarni bio Hrvat, major Vukičević koji je odbio poziv Dušana Kostadinovića da sa JNA intervenira²³. Tim činom najveća opasnost za ustanak na području slavonskobrodске općine je nestala. Zanimljiva je činjenica da je zadatak razoružanja žitelja Bjeliša prvotno pripala Milanu Stankoviću po nacionalnosti Srbinu, tadašnjem inspektor u policijskoj upravi Slavonskog Broda koji je to naređenje odbio te nakon toga pobjegao.²⁴ Još je u nekoliko sela naseljenim Srbima bilo oduzimanja oružja ili predaje oružja od strane samih Srba. Bila su to sela s većim udjelom srpske populacije poput Korduševaca, Klokočevika i Novog Topolja.

Prvi korak ka većem naoružanju se dogodio krajem kolovoza 1991. godine. Naime, završetkom sukoba u Sloveniji, JNA je dio tehnike prevozila željeznicom prema Srbiji. Jedan od takvih vlakova je 21. kolovoza 1991. godine zaustavljen na kolodvoru u Slavskom Brodu od strane pripadnika 108. brigade i 3.A brigade. 28. kolovoza je vlak zaustavljen od strane hrvatskih

²¹ M. Akmadža, 2018, 45

²² M. Akmadža, 2018, 48

²³ M. Akmadža, 2018, 48

²⁴ M. Akmadža, 2018, 47

snaga i civila bez znanja političkog vodstva Hrvatske nego na inicijativu općinskih vlasti i zapovjednika postrojbi koje su bile prisutne²⁵. Vlak je nosio veliki broj vojne tehnike i opreme te je bio iznimno bitan za tadašnje hrvatske dobrovoljce koji dobrim dijelom nisu imali osnovnu vojnu opremu i naoružanje te se time opremio dobar dio 108. brigade. Samo nekoliko dana kasnije, 1. rujna 1991. godine još je jedan vlak zaustavljen u Sibirju, mjestu nadomak Slavenskog Broda koji je prevozio neborbenu tehničku opremu i veliku količinu vojnih čizama koje su dobro došle pripadnicima 108. brigade koji ih nisu imali²⁶. Pripadnici istih tih postrojbi su planirali nekoliko dana kasnije zaustaviti još jedan vlak u Novoj Kapeli. Od toga se odustalo zbog otvorene prijetnje bombardiranja Zagreba u slučaju zaustavljanja vlaka.²⁷ U to vrijeme JNA nije samo gubila tehniku, nego je gubilan i ljudstvo. Vojarna u centru grada je doživljala masovna dezerterstva kao i skladište u Gromačniku gdje je 30. kolovoza 1991. pobjeglo pet vojnika.²⁸

Po završetku Drugog svjetskog rata, tijekom 1945. godine u prostor barokne Brodske tvrđave se uselila Jugoslavenska armija gdje je ostala sve do sredine rujna 1991. godine²⁹. Vojarna u sklopu tvrđave se nalazila u samom centru Slavenskog Broda, pokraj glavnog gradskog trga te se zvala „Ivan Senjug Ujak“. U vojarni se nalazio 670. pontonirski bataljon koji je bio podređen 7. korpusu JNA sa sjedištem u Tuzli³⁰. Zanimljivi su zapisi iz same vojarne koji su nakon njezinog oslobođenja došli u javnost. U zapisima je vidljivo režimsko viđenje Slavenskog Broda, njegovih žitelja i demokratskih promjena u to vrijeme. Vodstvo JNA u Slavenskom Brodu nije blagonaklono gledalo na nove demokratske promjene u općini te je često HDZ i njene čelnike te birače nazivalo ustašama i rušiteljima države. Također, često je spominjana činjenica da je za vrijeme Drugog svjetskog rata većina stanovnika općine Slavonski Brod bila

²⁵ M. Akmadža, 2018, 52

²⁶ M. Akmadža, 2018, 53

²⁷ M. Akmadža, 2018, 53

²⁸ D. Marijan, 2006, 62

²⁹ M. Akmadža, 2018, 121

³⁰ M. Akmadža, 2018, 125

uz NDH te je smatrano da je to jedan od razloga velike potpore HDZ-u. Vojarnu je mučilo nekoliko problema, veliki broj njenih pripadnika je dezertiralo, u nju su samo dolazili oni koji su morali te moral nije bio na visokom stupnju, a jedan od najosjetljivijih dijelova *kasarne*, po mišljenju vodstva JNA, je bio autopark s benzinskom pumpom koji će tijekom osvajanja vojarne odigrati važnu ulogu u njenom padu³¹. Jedna od olakšavajućih činjenica je bila ta da je komandant garnizona Slavonski Brod od veljače do kraja kolovoza 1991. godine bio Hrvat, Mile Vukičević, što je značilo da je smirivao svoje nadređene iz JNA po pitanju angažmana u Slavonskom Brodu. To je na kraju krajeva i bio jedan od razloga njegove smjene i dolaska člana srpskog naroda na tu poziciju.

Dan nakon odluke predsjednika RH koju je donio 12. rujna 1991. godine da se blokiraju svi objekti JNA, isključene su sve komunalne usluge JNA objektima u području Slavenskog Broda³². Prvo se krenulo ka skladištu TO u Bukovlju koje je imalo velik broj lakog pješačkog naoružanja te je moglo naoružati dvije brigade TO. Iz tog razloga su snage 108. brigade okružile skladište te se krenulo u pregovore koji su 15. rujna 1991. nastavljeni nakon što dan prije nije bilo značajnijih događaja³³. Cilj je bio osvojiti skladište bez ikakvih borbi te je njenom zapovjedniku Predragu nuđeno više opcija predaje koje je on sve glatko odbio. Problem skladišta je bio taj što su njegovi pripadnici bili jako dobro naoružani, a samo skladište je bilo dobro zaštićeno ogradom i minama. Nakon toga, zapovjednik 108. brigade je zaprijetio s M-84 tenkovima. Zapovjednik nije vjerovao da ih 108. brigada posjeduje. Vodnik skladišta je na prijedlog zapovjednika 108. brigade otišao na poligon Kindrovo gdje su četiri M-84 tenka izvodila manevre te je pri povratku impresioniran sve ispričao svom zapovjedniku nakon čega dolazi do predaje³⁴. S osvojenim naoružanjem dotad nenaoružani dio ljudstva je napokon dobio svoju opremu i naoružanje. Sljedeće na redu je bilo skladište JNA u Gromačniku, isto selu

³¹ M. Akmadža, 2018, 127

³² M. Akmadža, 2018, 53

³³ M. Akmadža, 2018, 54

³⁴ M. Akmadža, 2018, 56

pokraj Slavenskog Broda, koje je relativno brzo osvojeno nakon što je tenk 108. brigade ispalio školsko zrno prema skladištu te su se snage JNA potom predale³⁵.

Posljednji objekt JNA u Slavenskom Brodu je bila vojarna smještena u Tvrđavi u samom centru Slavenskog Broda. Osvajanje vojarne je bio kompleksan zadatak zbog njezinog smještaja te blizine stambenim prostorima. Vojarna je bilo u potpunom okruženju hrvatskih snaga, bila je ogradena ogradom te minirana na određenim prilazima, dok je glavni ulazak bio zapriječen kamionom punim šljunka. Zadnjih nekoliko tjedana prije samog napada na vojarnu sve veći problem je bio velika brojka vojnika koji su pobjegli iz vojarne. Većinom su to bili Hrvati, muslimani i Albanci. Unatoč tome u trenutku pada vojarne unutra je bilo preko 70% ljudstva. Nakon što je vojarna okružena pred vojarnu su došli tenkovi iz Kindrova izvesti nekoliko vožnji oko same vojarne kako bi natjerali pripadnike JNA na predaju. Zanimljivo je to da je u noći s 15. na 16. rujna smijenjen major Janko Radmanović zbog njegove sklonosti predaji te je zamijenjen kapetanom Radislavom Stojanovićem³⁶. Unatoč toj zamjeni, 16. rujna oko 12 sati su se pripadnici JNA odlučili predati nakon što je Zdravko Šimunović iz 108. brigade raketnim bacačem pogodio benzinsku crpku unutar vojarne te izazvao veliku eksploziju³⁷. Ta je eksplozija obeshrabrila pripadnike JNA te je bila ključan događaj zbog kojeg su se odlučili predati. Iz vojarne se predalo 18 oficira i podoficira te nešto više od sto vojnika. Njihovo zarobljavanje je iznimno bitno za kasniju razmjenu zarobljenika u Bosanskom Šamcu³⁸. Nakon osvajanja vojarne, njezina funkcija je ostala ista te su ju koristili bataljuni 3.A brigade sve do 1994. godine kada biva predana Slavenskom Brodu³⁹. Nakon pada vojarne ostao je još samo radio relejni čvor JNA zvan Degman na planini Dilj koji je služio za navođenje aviona. Nije se nalazio uz sam grad, ali je pripadao u općinsku nadležnost⁴⁰. 108. brigadi je dana zapovijed da

³⁵ M. Akmadža, 2018, 56

³⁶ M. Akmadža, 2018, 57

³⁷ M. Akmadža, 2018, 57

³⁸ M. Akmadža, 2018, 57

³⁹ M. Akmadža, 2018, 58

⁴⁰ M. Akmadža, 2018, 58

se tijekom 16. rujna uništi antenski stup što je i učinjeno pomoću tri tenka iz 108. brigade koji su pogodili tanjure na uzvišenju te je objekt bio izvan funkcije. Shodno tome nije bilo potrebe za samim zauzimanjem zbog njezinog dobrog položaja na uzvisini⁴¹. Tijekom rujna i listopada JNA je pokušavala helikopterima izvući tehniku i ljudstvo uslijed čega je protuzračna obrana 108. brigade uspjela srušiti jedan helikopter 6. listopada, a drugi oštetiti⁴². Ostatak ljudstva JNA se u noći s 18. na 19. listopada uspio izvući sve do Save gdje su ih čekali čamci s kojima su uspjeli pobjeći u susjednu BiH te je s tim konačnim zauzimanjem Degmana završila sva prisutnost JNA u općini.

Bitno je naglasiti da su u operacijama izbacivanja JNA i zauzimanja njihovih skladišta i objekata sudjelovale sve hrvatske snage s područja slavonskobrodske općine⁴³. Unatoč tome što su snage JNA napustile područje općine, najgore za Slavonski Brod i općinu je tek slijedilo jer tada dolazi do otvorenih napada na Brod i okolicu. Sa završnim činom osvajanja JNA objekata završili su oružani sukobi na području općine u Domovinskom ratu, ali to nije značilo da je Domovinski rat gotov za Slavonski Brod jer ono najgore, najveća razaranja grada su tek slijedila.

⁴¹ M. Akmadža, 2018, 58

⁴² M. Akmadža, 2018, 59

⁴³ M. Akmadža, 2018, 59

5. Bosanska Posavina i razaranje Slavnskoga Broda

5.1. Rat u Bosanskoj Posavini

Most na Savi, most koji spaja Slavnski Brod i Bosanski Brod i dan danas ima veliku ekonomsku važnost, a prije ratnih razaranja važnost je bila i veća. Prije rata, za vrijeme Jugoslavije most je spajao dvije Posavine, onu hrvatsku i onu bosansku u jednu zajedničku cjelinu. Ne samo da su te dvije Posavine bile usko ekonomski povezane nego su i mnoge obitelji imale svoje članove i s jedne i s druge strane Save. Bosanska Posavina je bila većinski naseljena Hrvatima u mnogim dijelovima sve do njezinog pada. Obiteljske veze su spajale dvije Posavine, mnogi su radnici svaki dan prelazili most idući na posao tako da su oba Broda funkcionirala kao jedna zajednica. Ekonomska, a i ona rodbinska povezanost dviju Posavina je značila da će i za vrijeme rata Slavnski Brod biti *uvučen* u sva zbivanja u Bosanskoj Posavini. Iako su prva veća razaranja i granatiranja Slavnskoga Broda krenula već u mjesecu rujnu 1991. godine nakon osvajanja JNA objekata, najveća ratna stradanja Slavnskoga Broda su bila u 1992. godini tijekom ratnih zbivanja u Bosanskoj Posavini. Uska povezanost dviju Posavina, dvaju *Brodova* je značila da su stanovnici Slavnskoga Broda i okolice skupa sa stanovnicima Bosanske Posavine proživljavali teške ratne dane i ratna razaranja.

Rat u Bosanskoj Posavini, a posebno njezin pad, karakteriziraju mnoge kontroverze, a jedna od najpoznatijih kontroverzi koja se već uvriježila u mišljenju mnogih Hrvata je ta da je Bosanska Posavina prodana te da je pala politički, a ne vojno. JNA je Sarajevsko primirje iskoristila za stvaranje nove srpske vojske u već okupiranim hrvatskim područjima, ali i u BiH, a napose u Bosanskoj Posavini gdje je sukob bio u svojim začetcima.⁴⁴

⁴⁴ D. Marijan, 2006, 163

Koridor kao riječ koja predstavlja poveznicu dvaju područja je za vrijeme rata bila iznimno bitna za bosanske Srbe jer je ona za njih predstavljala *Put Života*, put koji je spajao dva teritorija bosanskih Srba, tj. poveznica istoka i zapada.⁴⁵ Nakon što su Hrvati i Muslimani nadglasali Srbe sredinom 1991. godine u skupštini Socijalističke Republike BiH, Srbi su zahtjevali za sebe ogroman dio BiH, čak 61% cijele tadašnje Republike na kojoj su živjeli Srbi⁴⁶. Nakon referenduma kada je odlučeno da će BiH biti samostalna država došlo je do otvorenog rata gdje su srpske snage bile vođene ostacima JNA. Srpske snage u BiH su ostvarile ogromne uspjehe u početnoj fazi, poglavito u onim područjima gdje je bila muslimanska većina, za razliku od onih dijelova države gdje su živjeli Hrvati. Koridor je bio od životne važnosti za Srbe u BiH te je bio pri vrhu prioriteta tadašnjih srpskih vlasti.

Početak organizacije vojnih postrojbi u Bosanskoj Posavini je započeo već krajem 1991. godine kada je u Slavonskom Brodu osnovana operativna grupa Istočna Posavina čiji je zadatak bio obrana Brodske i Bosanske Posavine⁴⁷. 1992. su osnovane brigade HVO-a koje su bile podređene Zapovjedništvu slavonskog bojišta u Đakovu na čijem čelu je bio general Stipetić⁴⁸. Najveći postotak branitelja u Bosanskoj Posavini su bili Hrvati te u puno manjem broju muslimani iz razloga što utjecaj Sarajeva nije bio velik u Bosanskoj Posavini. Nakon što je referendumom odlučena neovisnost BiH srpske snage su pokrenute te su započele s ostvarivanjem svojih planova početkom ožujka 1992. godine. U početnom razdoblju tijekom transformacije JNA u srpsku vojsku došlo je do rasula u srpskim snagama što su hrvatske snage iskoristile te ostvarile određene napretke do kraja svibnja te zaposjele Modriču i presjekle takozvanu Srpsku Republiku u BiH⁴⁹. Srbi su se oporavili od te krize te su prikupili velike snage s ciljem proboja koridora. Operacije su im počele krajem lipnja te su 26. srpnja probili koridor,

⁴⁵ M. Akmadža, 2018, 13

⁴⁶ M. Akmadža, 2018, 14

⁴⁷ M. Akmadža, 2018, 16

⁴⁸ M. Akmadža, 2018, 16

⁴⁹ M. Akmadža, 2018, 17

nekoliko dana potom zauzele Modriču, a nešto kasnije i Derventu te su u srpnju izašli na Savu⁵⁰. Nakon izlaska na Savu srpske su snage preuzele inicijativu te nanosile malobrojnijim hrvatskim snagama poraz za porazom te su konačnim osvajanjem Bosanskog Broda 6. listopada dovršile osvajanje velikog dijela Bosanske Posavine. Jedini dio koji do kraja rata nisu uspjele osvojiti je bilo Orašje koje je izdržalo sve napade te slobodno doživjelo završetak rata.

Što se tiče kontroverzi, one su brojne upravo za rat u Bosanskoj Posavini, tj. za njezin pad. Po riječima jednog od zapovjednika iz Slavenskog Broda koji se borio u Bosanskoj Posavini, rat u Bosanskoj Posavini je bio prljav rat jer mu je karakteristika bila velik broj smrtno stradalih i ranjenih te česte promjene na bojišnici. Jedna od karakteristika ratovanja u Bosanskoj Posavini je bila činjenica da je sa sve većim teritorijalnim gubitcima moral bio sve manji te su se snage HVO-a gubitkom teritorija sve više i više osipale te bježale na područje Republike Hrvatske nakon pada njihovog rodnog mjesta. Također veliki broj vojno sposobnih izbjeglica iz Bosanske Posavine je demotivirao Hrvate iz Republike Hrvatske koji su sve više i više odbijali otići u Bosansku Posavinu ratovati jer po njihovim riječima: *Zašto bismo mi ginuli u Bosni dok su vojno sposobni Bosanci u izbjeglištvu u Hrvatskoj?*⁵¹ Već krajem lipnja kada su srpske snage započele osvajati određena područja pojedine postrojbe samoinicijativno su započele s povlačenjem iz Bosanske Posavine, a neke postrojbe su odbile prijeći u Bosansku Posavinu. Uzevši u obzir sve rečeno, glavna kontroverza je ta da je Bosanska Posavina politički prodana i namjerno izgubljena. Pobornici najveći dokaz vide u tome da su zapovjednici onih postrojbi koje su samoinicijativno pobjegle iz Bosanske Posavine, kasnije dobili odlikovanja i činove poput Pavla Miljavca.

Te kontroverze i razne teorije su gotovo pa dobile status istine napose kod prognanika, Hrvata iz Bosanske Posavine, koji su prognani tijekom sukoba te su im kuće spaljene. Hrvati iz Bosanske Posavine i zločin koji nad njima učinjen su često zanemarivani. Sama činjenica da je

⁵⁰ M. Akmadža, 2018, 18

⁵¹ M. Akmadža, 2018, 30

počinjen genocid nad Hrvatima iz Boanske Posavine gdje ih je danas ostalo manje od deset posto prvotne brojke prije rata govori o razmjerima egzodusa. Sama brojka od preko 100 tisuća prognanih Hrvata, a neka istraživanja govore o čak i preko 200 tisuća prognanika iz Bosanske Posavine, govori o veličini egzodusa većinski hrvatskog stanovništva te bi u tom slučaju mogao upotrijebiti termin etničkog čišćenja od strane Srba nad Hrvatima i Muslimanima.

5.2. Razaranje Slavenskog Broda

Sve te brojke, bile to brojke smrtno stradalih, ranjenih ili prognanih, nisu zaobišle niti slavonskobrodsku općinu tijekom sukoba u Bosanskoj Posavini. Veliki broj smrtno stradalih i ranjenih vojnika su bili vojnici iz Slavenskog Broda i okolice koji su branili Bosansku Posavinu. Slavonski Brod je primio većinu izbjeglica iz tog područja jer su većinom bježali preko Savskog mosta koji je povezivao Slavonski i Bosanski Brod. Slavonski Brod kao centar za opskrbljivanje Hrvata u Bosanskoj Posavini je bio na meti srpskih zrakoplova i topova te je tijekom sukoba u Bosanskoj Posavini podnio velike žrtve i velika materijalna razaranja.

Rat u Bosanskoj Posavini nije zaobišao Slavonski Brod iako je on bio u sastavu Republike Hrvatske, iako je on bio „preko“ Save jer upravo početkom ratnih zbivanja u Bosanskoj Posavini je u Slavonskom Brodu započelo najveće razaranje. Slavonski Brod kao početna točka prijelaza hrvatskih vojnika, opreme i logistike prema Bosanskoj Posavini je podnio velike gubitke tijekom sukoba. Njegovi stanovnici su podnosili istu sudbinu kao žitelji Bosanske Posavine te je često bio na rubu raspada sustava zbog velikog broja izbjeglica u njemu. Slavonski Brod i Bosanska Posavina su tijekom rata, sve do pada Bosanskog Broda bili nerazdvojiva cjelina te su tako skupa podnosili ratne nedaće.

Početak topničkih i avionskih napada na Slavonski Brod je krenuo već u rujnu 1991. godine, a pogotovo nakon osvajanja vojarne u centru grada i ostalih objekata JNA u općini. Upravo zato, 20. rujna 1991. godine, nekoliko dana nakon osvajanja vojarne, proglašeno je ratno stanje za

Slavonski Brod i općinu te su uvedene određene mjere i restrikcije. No unatoč napadima na grad krajem 1991. i početkom 1992. godine, najteže razdoblje za Slavonski Brod je bilo od ožujka do listopada 1992. godine. To razdoblje se poklapa s ratnim zbivanjima u Bosanskoj Posavini. Slavonski Brod kao početna točka svih oblika pomoći, bilo to vojnih, medicinskih ili drugih, prema Bosanskoj Posavini je često bio meta napada Srba, a posebno velik broj napada se dogodio na Savski Most koji je spajao Slavonski i Bosanski Brod.

Samo dan dva nakon pada vojarne JNA zrakoplovi su krenuli s bombardiranjem okolice Slavenskog Broda i ceste između grada i ostalih mjesta u općini te su tih dana pale i prve žrtve. Nedugo nakon toga bombardirano je i selo Donja Vrba iako u njemu nije bilo nikakvih strateških objekata za bombardiranje niti bitnih cesta te je pritom ranjena jedna osoba, civil, Ruža Čalušić⁵². Početkom listopada helikopteri JNA su strojnicama napadali položaje ZNG-a u selima istočno od Slavenskog Broda gdje je jedan od helikoptera MI-8 srušen pokraj Oprisavaca te je svih sedam pripadnika JNA poginulo pri padu. Srušili su ga gardisti iz sela Oprisavci⁵³. 5. listopada se dogodio jedan od žestokih napada na Slavonski Brod. Naime, zrakoplovi JNA su s pet raketa napali zgradu prometne policije kod Slobodnice gdje je bilo nekoliko poginulih, među njima i zapovjednik Ivan Kovač kojeg je zamijenio Krešimir Šipos⁵⁴. Samo dva dana nakon toga u selu Vrpolje je aviobomba zvana krmača pogodila seosku trgovinu. Četiri osobe su poginule. Nakon toga do početka studenog nije došlo do većih serija zrakoplovnih napada na Slavonski Brod, ali početkom studenog dolazi do sve većeg broja zrakoplovnih napada.⁵⁵ Svi ti napadi su bili tek uvertira u glavninu bombardiranja Slavenskog Broda koje je uslijedilo iduće godine.

Nakon potpisivanja Sarajevskog primirja došlo je do zatišja pred buru, no to vrijeme je omogućilo Srbima u BiH da se pripreme za oružane borbe u Bosanskoj Posavini. Jedna od

⁵² M. Akmadža, 2018, 92

⁵³ M. Akmadža, 2018, 93

⁵⁴ M. Akmadža, 2018, 93

⁵⁵ M. Akmadža, 2018, 93

glavnih meta u Slavanskom Brodu je bio most koji je povezivao Slavonski i Bosanski Brod te su ga Srbi gađali iz svih mogućih sredstava ne bi li ga srušili. Srbi su rušeći most željeli odsjeći hrvatske i muslimanske snage u Bosanskoj Posavini od Republike Hrvatske i Slavanskog Broda otkud im je stizala najveća količina pomoći. Iako most u Slavanskom Brodu nije bio jedini koji je spajao dvije Posavine, on je bio najveći. Nakon što je u Slavanskom Šamcu miniranjem uništen most 22. travnja 1992. godine, most u Slavanskom Brodu je ostao jedini nesrušen most preko Save⁵⁶. Kada je 25. ožujka napadnut po prvi put most u Slavanskom Brodu, u gradu i okolici je sve do 7. listopada iste godine, do dana nakon pada Bosanskog Broda trajalo bombardiranje čiji cilj nije bio samo most nego i mnogi drugi objekti, pretežito oni koji nisu imali nikakvu vojnu namjenu.

Jedan od najgorih mjeseci za Slavonski Brod i okolicu je bio mjesec svibanj gdje je samo u prvom tjednu poginulo trideset osoba u topničkim napadima. 2. svibnja 1992. je posebno velik napad bio na most na Savi kada ga je velik broj zrakoplova pokušavao srušiti pri čemu je protuzračna obrana Slavanskog Broda uspjela oštetiti nekoliko zrakoplova te srušiti dva, iako se neki izvori ne slažu s tim⁵⁷. Posebno je velik značaj tog 2. svibnja imala činjenica da je oštećen MIG-29, tada najmoderniji zrakoplov u JRZ-u. Srpski izvori priznaju jedan srušen MIG dok članovi protuzračne obrane tvrde da su dva srušena. Naime, srpski su zrakoplovi gađali most krećući se iz smjera Republike Hrvatske upravo zbog opasnosti od rušenja te da bi u slučaju pada zrakoplova, zrakoplov pao u BiH gdje bi bila puno manja opasnost od zarobljavanja pilota. Tada su stanovnici i branitelji Slavanskog Broda, a pogotovo pripadnici protuzračne obrane mogli s ponosom uzviknuti da su oba pala i u Slavanskom Brodu na što ukazuju videosnimke iz Brodskog Vinogorja unatoč srpskom pokušaju zataškavanja⁵⁸. Jedan od najtragičnijih dana u Slavanskobrodskoj povijesti je 3. svibnja 1992. godine, dan kada je

⁵⁶ M. Akmadža, 2018, 102

⁵⁷ M. Akmadža, 2018, 103

⁵⁸ F. Piplović, 2006, 308

zloglasna krmača pala na jednu trokatnicu u naselju Jelas u čijem se podrumu tada krilo 25 djece te je pri padu krmače poginulo šesnaest osoba među kojima i šestero djece.⁵⁹ Na području Jelasa nije bilo nikakvih vojnih ciljeva te je jedini razlog gađanja samog naselja bila činjenica da se most nalazio u neposrednoj blizini. Raketom je isti dan ubijen vozač hitne pomoći kada je njegovo vozilo bilo pogođeno. Krajem istog mjeseca, 27. svibnja je u topničkom napadu pogođeno igralište pri čemu je poginulo troje djece te je tijekom dana još nekoliko desetaka osoba bilo ranjeno pri stalnim topničkim napadima⁶⁰.

Još jedan tragičan dan u brodskoj povijesti je bio 15. srpnja kada je na nogometnom igralištu poginulo šest osoba, a ranjeno nekoliko desetaka nakon što je nekoliko granata palo među nekoliko tisuća izbjeglica koji su tamo bili smješteni⁶¹. Za zapadni dio Brodske Posavine je bio poseban problem planina Motajica na kojoj je vojska Jugoslavije imala raspoređene svoje topove te su konstantno granatirali sela. Posebno veliku štetu su učinili pri granatiranju sela Oriovca gdje su pogodili tvornicu Oriolik koja je velikim dijelom izgorjela te je nekoliko osoba i poginulo. Bitno je naglasiti da se napad dogodio prilikom promjene smjene što govori da je cilj agresora bio taj da se nanese što veći broj civilnih žrtava⁶². Kolovoz je protekao kao i ostali ljetni mjeseci te je grad na dnevnoj bazi bio granatiran te su mnogi ciljevi koji su bili pogađani bili civilni, tj. nisu imali nikakvu vojnu svrhu. U kolovozu su veliku materijalnu štetu granatiranjem pretrpjeli industrijski pogoni u Đuri Đakoviću. Posljednji veliki napadi Srba su se dogodili početkom listopada te su se dogodili usporedno s posljednjim naporima Srba za zauzimanjem Bosanskog Broda koji je pao 6. listopada, a isti dan je na Slavonski Brod palo preko 70 projektila te je grad prihvatio preko osam tisuća izbjeglica iz Bosanske Posavine i Bosanskog Broda⁶³.

⁵⁹ M. Akmadža, 2018, 104

⁶⁰ M. Akmadža, 2018, 105

⁶¹ M. Akmadža, 2018, 105

⁶² M. Akmadža, 2018, 106

⁶³ M. Akmadža, 2018, 108

Unatoč tome što su materijalne i ljudske žrtve bile velike, one bi zasigurno bile i veće da civilna zaštita kao nenaoružana organizacija nije na sebe preuzela ulogu u pripremanju stanovništva u slučaju topničkih i ostalih napada na Slavonski Brod. Njezin osnovni zadatak je bio priprema skloništa i podruma u kojima bi se stanovništvo u slučaju napada sklanjalo sve do prestanka opasnosti te je tijekom rata pripremila 34 osnovne zaštite te evidentirala preko 1300 podruma pogodnih za sklanjanje. Uz to je na području općine pripremljeno preko 61 tisuća sklonišnih mjesta od čega je nešto više od pola bilo u samome gradu.⁶⁴

Normalno funkcioniranje grada u 2. polovici 1991. godine i tijekom većeg dijela 1992. godine je bilo onemogućeno svakodnevnim bombardiranjem grada i mnogim opasnostima. Tijekom rata je oglašeno gotovo pa 1500 uzbuna opasnosti u gradu, bilo to općih uzbuna ili uzbuna zračne opasnosti⁶⁵. Slavonski Brod je jedan od rekordera po broju oglašenih uzbuna opasnosti tijekom Domovinskog rata. Zanimljiva je činjenica da je oko 85% svih uzbuna bilo oglašeno tijekom 1992. godine dok je još 200 uzbuna oglašeno tijekom 1991. godine⁶⁶. Nakon 1992. godine pa sve do kraja rata oglašeno je samo 27 uzbuna te se može reći da je padom Bosanskog Broda za Slavonski Brod ono najgore prošlo.

Dokaz da su srpske snage neselektivno gađale grad i okolicu pokazuje i činjenica da je granatirana bolnica koja se morala preseliti u svoj podrumski prostor. Također je veliki broj škola pretrpio znatna oštećenja, gotovo pa sve srednje škole su doživjele materijalna oštećenja, a najveće razaranje su doživjele Gimnazija Matija Mesić i Tehnička škola. Uz to važno je naglasiti da je 11 od 13 vrtića oštećeno uslijed bombardiranja te više od pola svih osnovnih škola na području općine⁶⁷. Također je i Strojarski fakultet bio oštećen u topničkim napadima te rad izmješten izvan grada. Gađani su i smještajni prostori za izbjeglice pa je tako 22. rujna

⁶⁴ M. Kevo, 2006, 64

⁶⁵ M. Kevo, 2006, 64

⁶⁶ M. Kevo, 2006, 64

⁶⁷ M. Kevo, 2006, 69

fosfornim granatama uništena Športska dvorana Klasijske gdje su se nalazile izbjeglice⁶⁸. Bombardiranjem su uništene 23 sakralne građevine te 72 spomenika kulture na području današnje Brodsko-posavske županije. Najveći broj oštećenih građevina su bili civilni objekti, a posebno su teško stradali oni koji su bili u samom centru Slavenskog Broda⁶⁹. Do sredine 1992. godine devet mostova na području općine je bilo ili oštećeno ili u potpunosti uništeno dok je preko sedam tisuća stanova oštećeno što čini nešto više od 20% svog stambenog fonda. Pogođena je i Koncertna dvorana Ivane Brlić-Mažuranić u sklopu koje je bila i Gradska knjižnica koja je zbog toga morala biti premještena⁷⁰. Prema izvješću državne komisije koja je popisivala ratnu štetu, izravna šteta na području današnje Brodsko-posavske županije se procjenjuje na milijardu i 67 milijuna njemačkih maraka dok je u samom gradu ta šteta na privatnim i državnim tvrtkama iznosila 30 milijuna maraka⁷¹. Ured za obnovu smješten u Slavenskom Brodu je osnovan sredinom 1992. godine, a krajem 1995. godine je procijenio za svaku općinu štetu u iznosu od 913 milijuna tadašnjih njemačkih maraka.⁷² Specifična je situacija mosta na Savi koji je povezivao Slavenski i Bosanski Brod. Iako su srpske snage mjesecima iz svih raspoloživih sredstava gađali most u nadi da će ga srušiti i odsjeći hrvatske snage u Bosanskoj Posavini od Slavenskog Broda, na kraju je most srušen od strane hrvatskih snaga. Naime, u još u potpunosti nerazjašnjenim okolnostima, u ranu zoru 7. listopada 1992.godine, samo dan nakon pada Bosanskog Broda, most je srušen od strane hrvatskih vojnika koji su ga prethodno minirali. Dan danas se ne zna sa sigurnošću tko je zapovjedio rušenje mosta, ali je jedna stvar sigurna - nakon što je most izdržao višemjesečna srpska bombardiranja na kraju nije bio srušen od strane Srba nego Hrvata.

⁶⁸ M. Akmadža, 2018, 110

⁶⁹ M. Akmadža, 2018, 111

⁷⁰ M. Akmadža, 2018, 115

⁷¹ M. Akmadža, 2018, 116

⁷² M. Kevo, 2006, 68

6. Izbjeglice, razmjena zarobljenika

6.1. Izbjeglice

Slavonski je Brod tijekom rata podnio ogroman teret u primanju velikog broja izbjeglica. Izbjeglice su prvotno dolazile s područja ratišta u Hrvatskoj, prvo su to bile izbjeglice sa samog istoka Hrvatske, a kasnije otvaranjem novogradiškog bojišta dio izbjeglica s tog dijela je svoje utočište također pronašao u Slavonskom Brodu. Unatoč tome, najveći val izbjeglica pogodio je Slavonski Brod tijekom rata u Bosanskoj Posavini. Slavonski Brod, kao pozadina Bosanskoj Posavini, primio je veliki dio izbjeglica iz tog dijela BiH. Dio izbjeglica je koristio Slavonski Brod samo kao tranzitnu točku dok ih je dio i ostajao na području općine bilo to kod rodbine ili u već osiguranim smještajnim kapacitetima. Prema nekim procjenama preko mosta u Slavonskom Brodu je iz Bosanske Posavine prešlo između 120 i 240 tisuća ljudi bježeći od rata te ih je dio smještaj i zaklon pronašao i u samome gradu.

U slavonskobrodskoj općini sve do travnja 1992. godine nije bilo nikakvog službenog tijela koje se brinulo konkretno za izbjeglice. Tada pod sve većim priljevom izbjeglica iz Bosanske Posavine i zaoštavanjem sukoba u tom području osniva se Ured za prikupljanje i distribuciju humanitarne pomoći na području općine Slavonski Brod⁷³. O broju izbjeglica koje su se tada slijevale u Slavonski Brod najbolje govori činjenica da je Slavonski Brod 11. lipnja 1992. godine postao sjedište Regionalnog ureda za izbjeglice i prognanike⁷⁴. Razlog osnivanja službenog tijela za brigu oko izbjeglica je bila činjenica da je sredinom 1992. godine u gradu i okolici bilo smješteno oko 27 tisuća izbjeglica te da je od 12. do 14. lipnja, što znači u samo tri dana, došlo još 20 tisuća izbjeglica, a oko 15 tisuća njih je čekalo na prijelaz granice preko mosta u Bosanskom Brodu te dio njih u Odžaku⁷⁵. Sredinom 1992. godine je u gradu bilo oko 63 tisuće

⁷³ M. Kevo, 2006, 62

⁷⁴ M. Kevo, 2006, 63

⁷⁵ M. Kevo, 2006, 62

izbjeglica, a broj je vrlo vjerojatno bio još i veći kada se uzmu u obzir oni nedokumentirani koji su bili kod svoje rodbine. Sam grad tada je imao nešto manje od te brojke. Sve nas upućuje na zaključak da je u gradu tada bilo više izbjeglica od stanovnike te je grad bio pred ekonomskim i socijalnim slomom zbog tolike brojke. Prema nekim statistikama kroz Brod je prošlo preko 250 tisuća izbjeglica te je tijekom najtežih ratnih dana u svakom trenutku u gradu bilo oko 40 tisuća izbjeglica što na dva stanovnika Slavenskog Broda znači da je uvijek bila minimum jedna izbjeglica⁷⁶. U tešku situaciju u Slavenskom Brodu se uvjerio i potpredsjednik vlade dr. Mate Granić koji je u srpnju 1992. godine došao u Slavenski Brod uvjeriti se u teško stanje te preopterećenost s ogromnom količinom izbjeglica⁷⁷. Iako su izbjeglice došavši u Slavenski Brod vjerovale u to da je najgore prošlo, za neke od njih je najgore tek započelo. Naime, srpske snage su granatirale razne objekte za koje se znalo da su u njima smještene izbjeglice. 15. srpnja 1992. godine na Nogometnom igralištu Marsonija bilo je smješteno nekoliko tisuća izbjeglica na otvorenom te je upravo tijekom posjeta Mate Granića došlo do raketnog napada na igralište te ih je osmero ubijeno, a tridesetak ranjeno. Ostatak izbjeglica se razbježio gradom⁷⁸. Samo dva mjeseca kasnije, 22. rujna dogodio se još jedan napad na Dvoranu Klasije gdje su bile smještene izbjeglice te je pri napadu dvorana izgorjela uslijed napada fosfornim granatama⁷⁹. Slavenski Brod ne samo da je tijekom rata teško stradao u bombardiranju nego je pokazao i svoju dobru stranu, dobru dušu svojih stanovnika koji su primili veliki broj izbjeglica iz Bosanske Posavine i ostalih dijelova Republike Hrvatske.

⁷⁶ F. Piplović, 2006, 234

⁷⁷ F. Piplović, 2006, 285

⁷⁸ F. Piplović, 2006, 280

⁷⁹ M. Akmadža, 2018, 110

6.2. Razmjena zarobljenika

Položaj Slavanskog Broda i same brodske općine je bio povoljan te je u prvim mjesecima rata došlo do razmjene zarobljenika. U kolovozu 1991. godine došlo je do razmjene zarobljenika u Velikoj Kopanici istočno od Slavanskog Broda gdje su razmijenjeni Srbi iz Borova Sela i hrvatski zarobljenici iz okolice Osijeka⁸⁰. Nakon toga, većina razmjena se događala na mostu u Slavanskom Šamcu, selu nedaleko od Slavanskog Broda. Razmjene su se odvijale sve do travnja 1992. godine i rušenja šamačkog mosta⁸¹.

⁸⁰ F.Piplović, 2006, 216

⁸¹ F.Piplović, 2006, 216

7. Bolnica, epidemiološka situacija i stradalnici

7.1. Bolnica

Iako je grad Brod tijekom 1991. godine bio izuzet od ratnih zbivanja i bombardiranja, čelni ljudi grada su se već u to vrijeme pripremali za najgore, a glavnu ulogu u tome je imao Medicinski centar Slavonski Brod u sklopu kojeg je bila Opća bolnica te još zdravstvenih objekata. Krizni štab, vođen doktorom Ivicom Balenom, bio je na čelu medicinskog centra te je tijekom cijele 1991. godine bolnica bila pripremana za ono najgore⁸². Bolnica se već od sredine 1991. godine brinula o ranjenicima sa zapadnoslavonskog bojišta i sa bojišta na samom istoku države te je ministarstvo od tog trenutka slalo u ispomoć kirurge iz Zagreba⁸³. Početkom zračnih napada na Slavonski Brod, vrata, prozori i vanjski dijelovi bolnice su dodatni ojačani daskama, pijeskom i ostalim materijalima. Bolnica je sve do 1992. godine većinom primala ranjenike s ostalih bojišta u Republici Hrvatskoj. Takva je situacija trajala sve do otvaranja bojišta u Bosanskoj Posavini kada velika većina ranjenika iz tog dijela ide upravo u slavonskobrodsku bolnicu. Civili ranjeni uslijed srpskih bombardiranja su isto tako bivali smješteni unutar brodske bolnice. Bolnica se prebacila u podrumske prostore 25. ožujka 1992. godine nakon dotad najtežeg dana za grad, naime uslijed velikog granatiranja grada dotadašnji pacijenti su bili otpušteni, a rad bolnice je premješten u podrum⁸⁴. Bolnica je bila izrazito dobro organizirana te je dobila i pohvale tadašnjeg ministra zdravstva Andrije Hebranga. Rad je bio organiziran na smjene od 24 sata rada pa 24 sata odmora te su podrumske prostorije prenamijenjene u operacijske sale⁸⁵. Veliki problem za rad bolnice su činile i izbjeglice, tj.

⁸² M. Akmadža, 2018, 446

⁸³ M. Akmadža, 2018, 447

⁸⁴ M. Akmadža, 2018, 448

⁸⁵ M. Akmadža, 2018, 448

veliki broj izbjeglica zato što su usluge bolnice trebale biti dostupne i njihovim potrebama s čim je naglo porastao broj onih kojima je bolnica na raspolaganju te su za njih najveću brigu vodili doktori opće medicine.

Već od početka travnja 1992. godine dolazi do naglog porasta broja ranjenih i hospitaliziranih dok je svibanj posebno bio loš mjesec gdje je hospitalizirano gotovo pa tri puta više osoba. Cijeli rad opće bolnice je u to vrijeme bio potčinjen vojnim naporima i ratnoj kirurgiji koja se brinula ne samo za civile ranjene tijekom bombardiranja nego i za hrvatske vojnike te vojnike HVO-a ranjene u Bosanskoj Posavini. Koliki je intenzitet rada brodske bolnice bio pokazuje i činjenica da je Slavonski Brod odmah iza Zagreba po broju liječenih ranjenika na razini cijele države⁸⁶. Od ljeta 1992. u bolnicu je pristizalo medicinsko osoblje u pomoć i iz drugih dijelova države, no najveći problem u to vrijeme je bila patologija zbog samo jednog obdukcijuskog stola i hladnjakom za samo šest osoba. U to vrijeme broj umrlih je bio velik⁸⁷. Obični stolovi su prenamijenjeni u stolove za obdukciju dok su za mrtva tijela korišteni kamioni hladnjače. Od svibnja pa sve do pada Bosanskog Broda, mjesečni broj pacijenata se nije spuštao ispod brojke od 700 što je zahtijevalo veliku količinu krvi te je bio pojačan rad s darivateljima krvi.⁸⁸ Sama zgrada bolnice nije bila pošteđena avionskih napada te je nekoliko puta izravno pogođena. Tijekom najtežih mjeseci za Slavonski Brod, od travnja pa do listopada 1992. godine, poginuo je veliki broj medicinskog osoblja dok ih se dio još uvijek vodi kao nestali.

Tijekom 1992. godine bolnica je primila nešto više od pet i pol tisuća ranjenika te je izvršila nešto manje od deset tisuća operacija sa smrtnošću pacijenata od 2.58% dok je taj postotak za hospitalizirane bio veći za 2%⁸⁹. Većinom su pacijenti imali ozljede glave i prsnog koša od raznih gelera i ostalih materijala uslijed eksplozija. Nakon pada Bosanske Posavine broj ranjenika se smanjio toliko da je u preostale 3 godine rata, od 1993. godine do 1995. primljeno

⁸⁶ M. Akmadža, 2018, 450

⁸⁷ M. Akmadža, 2018, 451

⁸⁸ M. Akmadža, 2018, 452

⁸⁹ M. Akmadža, 2018, 451

oko 300 ranjenika dok je samo u najtežem mjesecu 1992. godine, mjesecu svibnju, bilo gotovo pa 1000 ranjenika.

7.2. Epidemiološka situacija

Što se tiče epidemiološke situacije, ona je za ratno doba bila iznenađujuće dobra u Slavonskom Brodu i okolici te se za epidemiološku situaciju tog doba može reći da je bila povoljna. Nekoliko epidemija je bilo zabilježeno, poput epidemije virusnog hepatitisa A, enterokolitisa, dizenterije u pojedinim selima uzrokovanim konzumiranjem loše vode te nekoliko epidemija trihineloze, salmoneloze i micetizma. Većinom su epidemije bile manjeg obujma i kraćeg trajanja. Spolne bolesti su bile pod kontrolom dok je jedini veći problem uzrokovala tuberkuloza nakon rata koja je vrlo vjerojatno bila uzrokovana velikim migracijama za vrijeme i nakon rata⁹⁰.

7.3. Stradalnici

Današnju Brodsko-posavsku županiju čine bivše općine Slavonski Brod i Nova Gradiška te su u većini statistika gdje su nabrojani stradalnici u Domovinskom ratu skupa nabrojani svi kao županija. Za vrijeme rata pa sve do 1998 .godine s područja županije su poginule 882 osobe, od tog broja 41 osoba nije s područja županije, ali su poginuli dok su bili u postrojbama s područja županije. 77 osoba još uvijek nema potpune podatke od čega su 44 branitelji i 33 civili⁹¹. Prvi stradalnici iz županije su poginuli 1. srpnja 1991.godine na novogradiškom bojištu istočno od Nove Gradiške pri srpskoj pobuni kao članovi MUP-a što je i logično zbog blizine samog bojišta.

⁹⁰ M. Akmadža, 2018, 463

⁹¹ M. Kevo, 2006, 72

Od 882 žrtve za njih većinu su svi podatci poznati dok je za njih 77 dio informacija još uvijek nepoznat, tj. od ukupnog broja njih nešto manje od 9 posto nema potpune informacije⁹². Broj poginulih civila u ukupnom broju je 147, tj. 16.67% od ukupnog broja, a ukoliko se ne bi gledale žrtve koje nisu sa područja županije, onda postotak civilnih žrtava raste na 17.48%⁹³. Ukoliko izuzmemo i one čiji podatci nisu poznati dolazimo do omjera 4.2 naprema 1, tj. na jednog poginulog civila su poginula četiri vojnika. Te brojke ukazuju na žestoke borbe koje su se vodile na novogradiškom bojištu i na velikom ratnom putu županijskih postrojbi koje su se borile po cijeloj državi⁹⁴. Takav omjer je puno veći nego u cijeloj Republici Hrvatskoj gdje su na jednog poginulog civila dolazila dva poginula branitelja što samo po sebi govori o žestini borbi na području županije. Od 617 poginulih vojnika s potpunim podacima sa područjima županije čak dvije trećine su bile iz 121. novogradiške brigade, 108. brigade i 3. bojne 3. gardijske brigade, a ukoliko bi se u obzir uzeli i poginuli bez prebivališta na području županije, onda bi prednjačila 108. brigada s najviše poginulih, njih čak 169⁹⁵.

Postrojbe iz županije su se za slobodu države borile uistinu na svim bojištima diljem Republike Hrvatske od bojišta na samom istoku države preko Nove Gradiške, Zadra pa sve do Dubrovnika. Gotovo pa je 80% svih poginulih branitelja iz županije poginulo na bojištima izvan same županije, a posebno je tragična veljača 1993. godine kada su 32 pripadnika 3. bojne 3. gardijske brigade Republike Hrvatske poginula u selu Kašić nedaleko od Zadra u samo nekoliko dana od čega je njih čak 13 s područja bivše slavonskobrodske općine u istom danu poginulo⁹⁶.

Prosječna dob preminulih u ukupnom broju je gotovo pa 33 godine, dok je samo za vojno redarstvene snage ona nešto niža sa 31.12 godina, a za civilne žrtve viša sa 41.43 godine. Razlog zbog kojeg je toliko niska prosječna dob za civile je veliki udio poginule djece, njih čak 31 čija

⁹² M. Kevo, 2006, 73

⁹³ M. Kevo, 2006, 73

⁹⁴ M. Akmadža, 2018, 74

⁹⁵ M. Kevo, 2006, 69

⁹⁶ F. Piplović, 2006, 226

je prosječna dob 10.42 godine te snižavaju prosječnu dob civila s gotovo pa 50 na nešto više od 41 godine⁹⁷. Što se tiče postrojbi, poginuli s najmanjom prosječnom dobi su bili iz 3. bojne 3. gardijske brigade s nešto više od 26 godina dok su najstariji bili kod 121. brigade s nešto više od 34 godine. Izrazito je nepovoljan raspored poginulih kod vojnih postrojbi gdje su većinom ginuli mlađi ljudi dok je u ostalim grupama poput npr. civila broj poginulih podjednako zastupljen prema dobnim skupinama⁹⁸. Kod vojno redarstvenih snaga čak 85 posto svih poginulih je do 39 godina dok je kod civila taj postotak nešto viši od 22% bez dječjih žrtava, a s njima se penje na nešto manje od 44%.⁹⁹

Veliki broj poginulih i smrtno stradalih, velik priljev izbjeglica iz Bosanske Posavine od kojih je dio nastavio živjeti na području općine Slavonski Brod te u gradu bio i pokapan u slučaju smrti te mnogi poginuli u obrani Bosanske Posavine također pokapani u Slavanskom Brodu dovode već početkom 1993. godine do velikog manjka grobnih mjesta. Gradske vlasti morale su užurbano otkupljivati zemljište te na taj način proširivati dotadašnje groblje¹⁰⁰.

Što se tiče spolne strukture, tu je velika dominacija muškaraca u udjelu poginulih branitelja, a čak 94% poginulih kod žena su bili civili i djeca gdje je njih 36 odnosno 38% bilo ženskog spola¹⁰¹. Po kriteriju obrazovanosti, najviše je poginulih sa srednjom školom, a iza toga slijede poginuli sa završenom osnovnom školom. Gotovo pa 50% svih umrlih su poginuli 1992. godine dok taj postotak raste na 76% sa poginulima skupa iz 1991. godine. Veća smrtnost 1991. godine je bila na novogradiškom bojištu dok je veći broj umrlih 1992. godine bio na području slavonskobrodske općine otvaranjem novog bojišta u Bosanskoj Posavini i napadima na Slavonski Brod¹⁰². Nakon 1992. godine se broj smrtno stradalih smanjivao sve do 1995. godine kada je broj opet porastao zbog sudjelovanja Brođana u oslobađajućim operacijama. Civilne

⁹⁷ M.Kevo, 2006, 76

⁹⁸ M.Kevo, 2006, 78

⁹⁹ M.Kevo, 2006, 81

¹⁰⁰ M. Kevo, 2006, 69

¹⁰¹ M. Kevo, 2006, 85

¹⁰² M. Kevo, 2006, 89

žrtve su velikom većinom iz 1992. godine i puno manjim udjelom u 1991. godini dok je za vojne žrtve ujednačenije te je 1991.godine poginulo nešto manje nego 1992. godini. Do spajanja općina i osnivanja Brodsko-posavske županije je došlo 1992. godine te se većinom žrtve gledaju na županijskoj razini. Kada bismo razdvojili smrtno stradale po općinama, došli bi do podatka od gotovo pa 65 posto poginulih sa slavonskobrodskog područja i 35 posto s područja tadašnje općine Nova Gradiška.¹⁰³

7.4. Dječje žrtve

Što se tiče pogibije onih najnevinijih i najmlađih, pogibije djece, razni izvori govore o tome da je poginulo i do 36 djece, no većina podataka govori o 31 poginulom djetetu što čini 10 posto sve poginule djece u Domovinskom ratu od koje je troje djece poginulo 1991. godine, a ostalih 28 sljedeće 1992.godine¹⁰⁴. Zastrašujući je podatak da je do početka 1993. godine udio poginule djece iz Brodsko-posavske županije u ukupnom udjelu činio zastrašujućih 41.33%. Taj se postotak smanjivao kako je vrijeme prolazilo zato što novih dječjih žrtava na području županije nakon 1992. godine nije bilo¹⁰⁵. Najveći udio poginule djece se nalazio u osnovnoškolskoj dobi i srednjoškolskoj dobi ,ali je zanimljiva činjenica da djeca nisu ginula za vrijeme školske godine, nego većinom ljeti kada nije bilo škole te su se djeca igrala na igralištima i u parkovima. Veliki udio djece u broju invalida isto govori o velikom stradanju djece u ratu. Posebno težak dan je bio 3. svibnja 1992. godine kada je krmača pala na stambenu zgradu u naselju Jelas i usmrtila veći broj djece. Danas se taj dan u Slavonskom Brodu obilježava kao spomendan na stradavanja djece tijekom Domovinskog rata. Tijekom najtežih dana po grad, mnoga su djeca izmještena u udaljenije krajeve Republike Hrvatske kojima nije prijetila neposredna ratna opasnost dok je dio čak bio izmješten u inozemstvo. Dobar je dio djece izmješten u sjeverne

¹⁰³ M. Kevo, 2006, 92

¹⁰⁴ M. Kevo, 2006, 81

¹⁰⁵ M. Kevo, 2006, 81

dijelove Slavenskog Broda, na brdska naselja i sela u tom području ne bi li bila bliže svojim roditeljima, a opet na sigurnijem području. Posebno su zanimljivi iskazi djece koja često tijekom prepričavanja svojeg djetinjstva preskaču ratno razdoblje te se fokusiraju na ono dobro što je iz tog proizašlo, a to je zajedništvo koje se stvorilo u podrumima tijekom najtežih dana novije povijesti Slavenskog Broda i okolice.

8. Školovanje

Budući da je ratno stanje proglašeno već u rujnu 1991. godine u Slavonskom Brodu te je nedugo nakon toga došlo do zamračenja, bilo je jasno da će sav dotadašnji način života nestati te da će se morati uvesti *novo normalno*. Shodno tome niti škole nisu mogle funkcionirati na isti način kao ni Strojarski fakultet u Slavonskom Brodu. Već od mjeseca rujna 1991. godine je bilo jasno da se nastava neće moći održavati na dotadašnji ustaljeni način zbog početnih zračnih udara na Slavonski Brod. Tijekom kolovoza škole su bile dužne osigurati zgradu škole te zbrinuti svoje učenike ukoliko bi došlo do napada¹⁰⁶. U slučaju kada bi došlo do zatišja te neko duže vrijeme ne bi bilo zračnih i topničkih napada na Slavonski Brod onda bi se djeca smještala u neke druge objekte gdje bi se održavala nastava. Ti su objekti morali biti dobro zaštićeni te se često mijenjati u slučaju napada. Nastava se jako rijetko odvijala u prostorijama samih škola zbog čestih napada upravo na njih. Velika većina osnovnih i srednjih škola je doživjela oštećenja, najveća oštećenja su se dogodila na srednjim školama, Tehničkoj školi i Gimnaziji Matija Mesić. Od osnovnih škola najviše su stradale OŠ *Antun Mihanović*, OŠ *Hugo Badalić* i OŠ *Ivana Brlić-Mažuranić* koje su doživjele izravan udarac rakete¹⁰⁷.

Zbog sve težih uvjeta već od 1. listopada 1991. godine je organizirana Radio-škola¹⁰⁸. Čest je primjer putujućeg profesora ili učitelja koji su, pogotovo u manjim sredinama i selima, išli po kućama svojih učenika te im tako zadavali zadatke i zadaće. Školska godina 1991./1992. je bila toliko opasna i održana u teškim uvjetima da je bilo odrađeno samo 53% nastavnog plana i programa¹⁰⁹. Da bi se izbjegli takvi problemi, sljedeća školska godina 1992./1993. se održavala u drugim gradovima zbog premještanja gotovo 14 tisuća učenika i više od tisuću

¹⁰⁶ M. Akmadža, 2018, 195

¹⁰⁷ M. Akmadža, 2018, 197

¹⁰⁸ M. Kevo, 2006, 65

¹⁰⁹ M. , 2006, 65

profesora i učitelja.¹¹⁰ Niti Strojarski fakultet nije bio izuzet od razaranja te je tijekom 1992. godine premješten prvu u Pleternicu, a kasnije sa svim fakultetskim službama u Požegu¹¹¹. Tijekom školske godine 1992./1993. dobar dio škola na sjevernom dijelu Slavenskog Broda i u selima koja se nisu nalazila uz Savu je organizirao nastavu u svojim prostorijama dok su ostale osnovne škole dobrim dijelom premjestile i učenike i učitelje u druge gradove diljem Republike Hrvatske koji nisu bili u rizičnim područjima. 23% svih osnovnoškolaca je izmješteno dok je njih 56.7% bilo uključeno u nastavu u zgradama škole te je ostalih 20.2% ostalo izvan nadzora škole iz razno raznih razloga¹¹². Što se tiče srednjoškolaca, kod njih su svi učenici izmješteni u druge gradove ili u mjesta sjevernije od Slavenskog Broda. Takav način rada izmještanjem učenika je trajao do Božića 1992. godine kada su vraćeni zbog praznika kući te se uslijed smirivanja situacije nisu vraćali, nego su iduće polugodište nastavili u školskim objektima u Slavenskom Brodu i okolici. Iako su pri povratku u školske klupe, po riječima učitelja i profesora, učenici bili dekoncentrirani, zbunjeni, s manjkom koncentracije, za učenike, njihove roditelje i profesore je bila najbitnija činjenica ta da se kreće ponovno s normalnim načinom rada i postupnim povratkom u normalan život.

¹¹⁰ M. Kevo, 2006, 66

¹¹¹ M. Kevo, 2006, 66

¹¹² M. Akmadža, 2018, 200

9. Zaključak

Ovaj završni rad je govorio o ljudima Slavanskog Broda i bivše općine Slavonski Brod. Rad prikazuje njihove sudbine za vrijeme najtežeg dijela novije povijesti grada i okolice. Slavonski Brod je u svojoj povijesti dva puta doživio tešku sudbinu razaranja, jednom u Drugom svjetskom ratu od takozvanih saveznika, a drugi put u Domovinskom ratu od onih s kojima smo do tad živjeli u takozvanom bratstvu i jedinstvu.

Rad prati Slavonski Brod od početka promjena na ovim područjima do konkretnog stvaranja političkih stranaka te na koncu do vrhunca i trijumfa demokracije, do referenduma kojim su žitelji općine i države odlučili da žele samostalnu demokratsku Republiku Hrvatsku. Iako u Slavanskom Brodu konkretno nije došlo do vojnih operacija izuzev osvajanja JNA objekata, Slavonski je Brod doživio sve strahote rata tijekom dobrog dijela 1992. godine tijekom rata u Bosanskoj Posavini koji se mora promatrati usporedno s poviješću Slavanskog Broda u Domovinskom ratu. U raspravama o Domovinskom ratu se vrlo rijetko spominje Slavonski Brod iako je on igrao veliku ulogu tijekom rata. Od toga da je bio središte logističke i vojne podrške Hrvatima u Bosanskoj Posavini za vrijeme rata u tom dijelu BiH do toga da je veliki dio hrvatskih branitelja bio upravo iz općine Slavonski Brod.

Hrvatski branitelji iz Slavanskog Broda i okolice su ratovali za nezavisnost i obranu Republike Hrvatske po cijeloj državi, nema bojišta na kojem Brođani nisu bili, nema bitke u kojoj Brođani nisu sudjelovali. Najbolji dokaz tome je nažalost tragičan događaj u kojem je tridesetak pripadnika 3. bojne 3. gardijske brigade, a od toga njih 13 iz općine Slavonski Brod, poginulo braneći Zadar i okolicu gotovo pa 500 kilometara udaljeni od svojih domova.

Grad je tijekom rata doživio velike žrtve, a pogotovo su teške žrtve onih najmlađih, dječje žrtve kojih je nažalost bio veliki broj. Djeca su većinom pogibala igrajući se na igralištima i

parkovima što ukazuje na neselektivno bombardiranje srpskih agresora koji ne da nisu gađali samo vojne ciljeve u Slavonskom Brodu i okolici nego su i često namjerno gađali gusto naseljena područja s ciljem nanošenja što većih civilnih žrtava s namjerom smanjenja morala Brođana. Agresor u tom planu nije uspio, moral kod Brođana nikada nije bio upitan.

Često se za rat u Slavonskom Brodu kaže da je završio padom Bosanskog Broda. Istina je da je tada ono najgore za Slavonski Brod prošlo, činjenica je da se nakon tog događaja, a pogotovo početkom 1993. godine i redovnim početkom 2. polugodišta školske godine život krenuo vraćati u normalno stanje kakvo je bilo prije rata. Za grad je najgore prošlo, za civile je najgore prošlo, ali je unatoč tome veliki broj Brođana sve do zadnjega dana rata sudjelovao u oslobađajućim operacijama. Do kraja rata mnogi su Brođani bili u svakodnevnom strahu iščekujući vijesti o tome kako su njihovi najmiliji koji su diljem države branili Republiku Hrvatsku.

Za najgore razdoblje u Slavonskom Brodu može se govoriti za raspon od 3. do 10. mjeseca 1992. godine, no unatoč tome što su najveća granatiranja grada trajala možda kraće nego u nekim drugim dijelovima države, Slavonski Brod je nastradao puno više nego mnoga druga ratom zahvaćena područja. Činjenica je da je Slavonski Brod jedan od najgranatiranih gradova za vrijeme rata, isto tako je činjenica da je najviše ranjenika iza Zagreba primljeno u Slavonskom Brodu. Sve to govori o velikom naporu Brođana tijekom rata. Unatoč svim tim nedaćama, brodski učitelji, profesori, medicinsko osoblje, vojnici i svi ostali su profesionalno odrađivali svoj posao te na taj način omogućili gradu da preživi višemjesečnu Golgotu.

Neke posljedice rata su vidljive i danas - od velikog broja doseljenika iz Bosanske Posavine u krajeve Slavnskog Broda i okolice do velikog broja djece i mladih smrtno stradalih te iseljenika zbog rata što zasigurno utječe na suvremene demografske pokazatelje.

Završno, smatram da Slavonski Brod zaslužuje više temeljitih radova koji bi obradili sve sfere života Brođana za vrijeme rata jer to Slavonski Brod i njegovi građani zaslužuju zbog svojih zasluga za vrijeme rata.

10. Literatura

1. M. Akmadža, ur.(2018) *Zbornik Radova znanstvenog skupa održanog u Slavonskom Brodu 22. i 23. rujna 2016. Slavonski Brod i Brodsko-posavska županija u Domovinskom ratu*, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2018.
2. M. Kevo, 2006, *Stradalnici Brodsko-posavske županije u Domovinskom ratu*, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2006.
3. D. Marijan, 2006, *Graničari: prilog za ratni put 108. brigade Zbora narodne garde Republike Hrvatske (lipanj 1991. – studeni 1992.)*, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2006.
4. F. Piplović, 2006, *Živjeti u Slavonskom Brodu 1990.-1993.*, Slavonski Brod: Posavska Hrvatska, Radio Brod, Publicum, Brodska kulturna baština, 2006.

11. Sažetak

U ovom radu prikazana je povijest Slavenskog Broda u Domovinskom ratu s naglaskom na 1991. i 1992. godinu iz razloga što se većina ratnih zbivanja događala upravo u tom razdoblju te je padom Bosanske Posavine za Slavonski Brod ono najgore prošlo. Proučavaju se demokratske promjene u Općini Slavonski Brod te stvaranje stranaka i konačno referendum kojim je odlučena nezavisnost Republike Hrvatske. Bitan dio rada su i pripreme za obranu u iščekivanju napada na grad te osvajanje JNA objekata na području slavon, ali i samog grada u vidu vojarne smještene u Tvrđavi Brod. Nakon pada JNA objekata bitan dio u radu su ratna stradavanja stanovnika tijekom bombardiranja grada koje je intenzivirano 1992. godine usporedo s ratom u Bosanskoj Posavini koji je usko povezan s Slavonskim Brodom i njegovim građanima. Iznesena je statistika smrtno stradalih po dobnoj i spolnoj strukturi te prema postrojbama i civilnim osobama. Također bitan dio je posvećen brodskoj bolnici i stradalnicima jer je veliki posao za vrijeme rata odradila brodska bolnica koja se brinula ne samo za Slavonski Brod i Bosansku Posavinu nego i za mnoge druge dijelove Slavonije gdje su bila ratna zbivanja. Sam kraj rada je posvećen školovanju onih najranjivijih za vrijeme rata jer je upravo Slavonski Brod pretrpio goleme dječje žrtve.

Ključne riječi: Slavonski Brod, Domovinski rat, Bosanska Posavina, Savski most, žrtve i ranjenici, djeca

12. Summary

Slavoski Brod in Homeland war

In this final paper the history of Slavonski Brod during the Croatian War of Independence is shown; primarily focusing on the years 1991 and 1992 considering that most war events occurred in that time, with the fall of the Bosnian Posavina making Slavonski Brod experience the worst of it. The changes and formation of democratic political parties in the municipality of Slavonski Brod are being studied and the final referendum on which the independence of the Republic of Croatia was decided. The important parts of this paper are also the preparations of defense during the anticipation of enemy attack on the city and the overrun of a JNA facility on the territory of the municipality but also the city itself insight of the barracks placed in the Brod fortress. After the fall of the JNA facility, another vital part of the paper focuses on the war casualties during the bombing of the city which became intense during the year of 1992, comparing to the war going on the Bosnian Posavina which is closely related to Slavonski Brod itself and its residents. Casualty statistics are presented which are structured by age and gender and by military units and civilians. A substantial part is dedicated to the city hospital and their casualties because it did a great deal during the war; not just for Slavonski Brod or the Bosnian Posavina but for many other parts of Slavonia which needed medical aid during the war. The end of the paper is dedicated to the schooling of the most vulnerable ones during the time of the war because Slavonski Brod experienced a great amount of children casualties.

Key words: Slavonski Brod, Croatian war of independence, Bosnian Posavina, war victims and casualties, children casualties